

○ De werkelijkheid vanaf de maan

- Waarom theater nodig is

In opdracht van docent en criticus Hana Bobkova noteerden studenten van de Regieopleiding Amsterdam hun visie op de functie van het theater. Theater Schrift Lucifer mocht de bijdrage van Caitlin van der Maas aan deze zo wezenlijke overpeinzingen publiceren.

Caitlin van der Maas

Schuren en botsen

Wanneer een wetenschapper het leven onder de loep neemt en hij door alle levende organismen en levensvormen heen kijkt, dan blijft er in feite niets anders over dan energie. Energie die bestaat uit atomen. Kleine bolletjes die heen en weer schieten en wrijving veroorzaken. Die energie ligt ten grondslag aan ons mens-zijn en ik denk dat die druktemakerij en behoefte aan wrijving in onze aard zit. Druktemakerij associëren wij al snel met lollig doen en grapjes maken. Als theater alleen maar lollig zou willen zijn dan zou druktemakerij bij uitstek theater zijn. Theater is niet grappig. Hoewel theater wel humoristisch kan zijn. Humor is een onderdeel van ons mens-zijn en daarom ook een onderdeel van het theater.

Zoals we in kunnen zoomen op ons menselijk organisme kunnen we ook uitzoomen. Stel dat we dat doen door in een

ruimteschip te gaan zitten dan zien we onszelf, in plaats van kleine bolletjes, maar de beweging van schuren, wrijven en botsen blijft hetzelfde. We hebben geen idee waarom, tegen wie en welke weg we afleggen tijdens het horten en stoten waarmee we ons leven leiden. Soms stoten we tegen een muur aan, of tegen iemand die groter of harder is dan wijzelf en op dat moment van versuffing ben je misschien in staat het grotere geheel te zien, je eigen onwillekeurige patroon van botsen. Dan ben je misschien in staat te kiezen. Te kiezen of je doorgaat met die manier van knallen, schuren en wrijven of dat je een ander pad kiest om in te schieten. Uit onszelf lijken we niet in staat om uit te zoomen.

Als er iets ontbreekt aan het menselijk vermogen, iets waarmee we nog niet gezegend zijn, dan zou ik zeggen dat wij, en ik sta als eerste in die rij, niet in staat zijn om vooruit te kijken. Dat vooruit kijken is tweeledig: ik ben niet helderziend en ik ben niet in staat om met logische redenatie een patroon te ontleden en daaruit gevolgtrekking af te leiden. Dat kan ik niet omdat ik bezig ben in het moment tussen de ene wrijving en de volgende botsing. Mijn zintuigen werken enkel in het hier en nu en mijn gedachten worden door die zintuigen betoverd. Wat ik hiermee wil zeggen is dat ik mezelf als mens zie als een vluchtig gegeven dat heftig heen en weer beweegt zonder dat ik me altijd bewust ben van de patronen die ik maak. Dat vluchtige maakt dat ik herinneringen vergeet en dat ik niet uitkijk waar ik naartoe loop. Dat ik als mens aan het hier en het nu verbonden ben.

Ik als vluchtig gegeven genaamd mens ben verbonden met andere mensen en samen vormen wij een vluchtig ras dat uit alle macht probeert om sporen na te laten van zijn bestaan. Wat betreft de verwoesting van de aarde lukt dit best, maar in positieve zin zijn we na zoveel jaren nog niet ver. Om die sporen na te laten hebben we manieren van documenteren gevonden als schrift op papier, de harddrive van een computer, het kerven van je naam in een boom, de film. Theater is geen documentatievorm. Theater is niet bedacht om blijvend te zijn. Theater is een heel omslachtige manier van communiceren op een niet documenteerbare manier. Ik denk dat theater de functie heeft om in het hier en nu te bestaan om de eenvoudige reden dat het over het hier en nu gaat in verhouding tot wat er al is geweest en wat nog komen gaat. Theater maakt dat wij botsen en versuft neervallen en misschien wel kiezen of we doorgaan op dat pad of een andere botsroute kiezen. Theater heeft met name een reflecterende functie die ervoor zorgt dat we nadenken over hoe wij botsen, wrijven en schuren en hoe wij onszelf willen verbeteren en welke route daarvoor nodig is.

Theater troost

Dat botsen en op elkaar knallen van energie, van ons mensen, dat doet zeer. Het leven doet pijn. De laatste tijd hoor ik niets dan zuchten in mijn omgeving over hoe zwaar het leven is met al zijn teleurstelling en tegenslagen. In die pijn zijn gradaties aan te brengen. Bijvoorbeeld de Gazastrook. Die mensen lijden op een grote, excessieve, onbegrijpelijke wijze. De mensen in Afrika die sterven aan aids en doodgaan van de honger, dat is ongekend lijden voor

eenieder die hier in Nederland geboren is. De vluchtelingen die naar Nederland komen, kennen dit lijden wel. Lijden in Nederland gebeurt in de bakstenen huizen, alleen in een kamertje waar niemand je ziet of hoort, en wanneer het te laat is dan haalt het misschien de krant.

Theater gaat over al dit lijden. De pijn van het leven is een groot onderdeel van het theater. Of het nou gaat over groot lijden van een heleboel mensen of een klein lijden van een aantal personen. In een artikel in de *Etcetera* over Thomas Bernhard, kort na zijn overlijden, beschrijft Carlos Tindemans waarom Bernhard geen einde aan zijn eigen leven maakte. Ik vind dit een mooie beschrijving en hoewel *cru*, een van de beste redenen om theater te willen maken.

Over zijn einde is weinig bekend. Zelfmoord was het beslist niet. Hij was altijd al vertrouwd met de dood. De dood als idee, als levensthema, als teken van leven. Een vrolijke knaap was hij nooit, wel een enig komisch talent. Ironie en schaterlach, clownerie en cynisme, grijns en weemoed, nonsens en doordenker. Lachen als vergeefse opschorting van de dood. Theater als antidotum voor de levensangst. Genadeloos is hij gebleven. Wat hem in leven hield was de permanente bedreiging van de leefbaarheid.¹

Theater heeft dus een levensbehoudende functie voor iemand als Bernhard en daarnaast ook een strijdbare functie. Bernhard gebruikte het theater om het leven leefbaar te

¹ Thomas Bernhard (1931-1989) door Carlos Tindemans *Etcetera* nr 26 - 1989

houden, juist door over de bedreigingen van die leefbaarheid theater te maken. Theater heeft in mijn ogen ook een troostende functie. De harde humor en het leedvermaak naast de tragedie die zich afspeelt. We kijken naar personages die worstelen met de hen voorgeschotelde moeilijkheden en daar lachen of huilen we om uit herkenning. Zoals de Grieken voorstellingen maakten die ruimte gaven aan publieke en gezamenlijke rouwverwerking van een recente oorlog, zo zou ik het huidige publiek dat ook toewensen.

Samen zijn

Voordat theater de functie van troost op zich kan nemen moet volgens mij een andere stap genomen worden. Ik denk aan het vermogen van theater om het publiek een gezamenlijke ervaring in dezelfde tijd en ruimte te geven die zowel een band schept, als ruimte laat voor verscheidenheid in de belevenis. In een artikel over de verantwoordelijkheid van de criticus schrijft Hana Bobkova over de toestand van individualisering in de huidige samenleving. Hoewel dit artikel niet recent is, vind ik het nog steeds relevant.

Door de toegenomen welvaart, het betere onderwijs en het stijgende aandeel van de vrije tijd, is een ontwikkeling op gang gekomen die tot sterke individualisering heeft geleid. Eerst was er sprake van een individualisering van het gezin ten opzichte van de samenleving en later ook van het individu te opzichte van het werk en van de gemeenschap. Het

individu heeft een grotere keuzevrijheid verworven, wat zich uit in zijn gedrag en zijn opvattingen.²

Die individualisering leidt er volgens Hana Bobkova toe dat mensen mondiger en zelfstandiger zijn geworden. Maar het verantwoordelijkheidsgevoel is niet evenredig mee gegroeid. Zonder verantwoordelijkheidsgevoel wordt iedere onderneming een egotrip zonder noemenswaardige consequenties voor de ondernemer. De gevolgen zijn dan voor degene wiens pad hij kruist.

Deze gedachte sluit aan bij het idee wat ik heb over het gedachteloos botsen en tegen elkaar knallen van mensen zonder na te denken. Wanneer er iets gebeurt wat iemand niet wil dan hebben de meeste mensen het gevoel dat hen iets wordt aangedaan of dat hen iets wordt afgepakt. Het belangrijkste dat ik in mijn leven tot nu heb geleerd, is dat ik als individu een keuze heb. Doordat ik een keuze heb, kan ik mijn richting bepalen en mijn handelen sturen. Dat geeft mij de verantwoordelijkheid om na te denken over de consequenties van mijn handelen. Een keuze hebben geeft veel vrijheid. Vrijheid zet aan tot het ondernemen van actie. Maar door al die individualisering treedt er een vervreemding van elkaar op waardoor die dadendrang vaak een vroege dood sterft. 'Ik ben overtuigd van mijn mening maar wie zegt dat er iemand is die mij begrijpt en die mening deelt?' Bij het idee dat iedereen alleen is, is actie dus zinloos. Door de

² De criticus en zijn verantwoordelijkheden door Hana Bobkova Etcetera nr 37 - 1992

ontzuiling zijn we onze gemeenschappelijke deler verloren. We drijven, alleen en begrijpen niet meer dat we naast al onze individuele kwaliteiten die iedere dag geprezen en zelfs geëist worden, een heleboel overeenkomsten hebben, bijvoorbeeld in de ervaring van situaties en onze emotionele reactie daarop.

Theater heeft de functie van een gezamenlijke ervaring, herkenning en erkenning waardoor er een groepsverband ontstaat. Dit groepsverband van de gezamenlijke ervaring biedt gespreksstof. Door het gesprek komt er energie vrij en dit stimuleert een gevoel van maakbaarheid en het gezamenlijk succesvol kunnen ondernemen van actie, ter verbetering van deze wereld.

Verbeelding moet

Theater bestaat om naar de wereld te kijken en om vervolgens door te denken over die wereld en wat de mogelijkheden zouden kunnen zijn. Het belangrijkste middel daarbij is fantasie, het vermogen van theater om tot de verbeelding te spreken. Theater is mijn inziens geworteld in het leven, de maatschappij waarin wij allemaal verkeren en de wereld eromheen. Die wereld is mijn inspiratie en in het theater zoek ik naar manieren om deze werkelijkheid op een manier weer te geven die tot de verbeelding spreekt. In ons dagelijks leven zitten we midden in de werkelijkheid, we kunnen als mens niet overzien waar we in zitten. In het theater kunnen we afstand nemen van de realiteit en daar op een frisse, andere wijze naar kijken en een mening over vormen. Als we de realiteit willen zien, hoeven we niet naar

het theater. Maar de andere werkelijkheid die in het theater wordt weergegeven moet ook herkenning oproepen. De herkenning geeft troost en ruimte aan een eenheid in het publiek. De afstand en de vervreemding geven ruimte om een individuele mening te vormen. Daarom wil ik het publiek stimuleren om te kijken en herkennen, maar net niet helemaal.

De verbeelding heeft nog een functie. Ik denk dat we in het dagelijks leven iedere dag zo worstelen omdat we geconfronteerd worden met onze onvolkomenheden. De maatschappij waar we in leven wil alleen maar succesvolle mensen en dat streven naar perfectie maakt moe. En wanneer we even stoppen met streven naar perfectie, bijvoorbeeld omdat we verdriet hebben, dan zien we de wereld om ons heen niet meer en raken we geïsoleerd in ons zelf. Ik ben ervan overtuigd dat de verbeelding, fantasie in het theater mensen de mogelijkheid geeft om al deze dingen die aan ons trekken los te laten. Het theater kan ons streven naar perfectie relativiseren en ons gevoel van isolement doorbreken.

Fantasie geeft ook moed. Ik weet dat ik, wanneer ik als kind niet met de dag kon omgaan, wegdroomde, een verhaal of een stripboek las en daarin troost, herkenning en kracht vond om door te gaan. Fantasie spreekt het kind in onszelf aan en daarmee ook de grenzeloze energie en het vertrouwen in de wereld die we toen hadden. Fantasie overschrijdt de grenzen waar we aan gebonden zijn en daarin kunnen we van de wereld maken wat we willen. Al fantaserend laten we onze schroom en keurslijf van het 'niet kunnen' achter. Toch

gebruiken we altijd de kennis die in ons ligt opgeslagen. Zo zijn we in staat mee te gaan in de fantasie van het theater en toch verbinding te leggen met de wereld om ons heen. Wanneer we onze verbeelding gebruiken zijn we in staat oplossingen te zien die we daarvoor niet zagen.

Het Oneindige Verhaal van Michael Ende gaat over een jongetje dat moeite heeft het verlies van zijn moeder te verwerken. Zijn vader geeft hem weinig steun. Door het toevallige lot komt hij terecht in 'het Oneindige Verhaal'. 'Het Grote Niets' vernietigt 'Fantasia' omdat de mensen niet meer fantaseren. Het jongetje heeft de fantasiewereld echter nodig om hem kracht te geven om met de werkelijkheid om te gaan. Het verhaal handelt over het egoïsme van de volwassen mensen en voorspelt dat de mensen ten onder zullen gaan omdat ze in hun drukke leven geen tijd meer nemen om te fantaseren. Verbeelding vinden de volwassenen onzin en zo vergeten ze hun eigen dromen en fantasieën. Ik denk dat Michael Ende gelijk heeft. Wanneer we ophouden met het verbeelden van een andere werkelijkheid zien we ook geen andere mogelijkheden meer om ons leven vorm te geven. We moeten reflecteren en blijven leren over onze eigen geschiedenis waarin lijden beschreven staat maar ook troost en vreugde. Het leven blijft een aaneenschakeling van botsen en wrijven maar soms moeten we ons voorstellen hoe het er vanaf de maan uitziet, zodat we alles weer in perspectief kunnen plaatsen.

Caitlin van der Maas (1983) studeerde in 2006 af aan de opleiding tot Docent Drama te Zwolle met de voorstelling *Bloedbruid* (tekst en regie). Aansluitend werd zij toegelaten tot de Regieopleiding Amsterdam. Dit jaar nam zij deel aan een uitwisseling met de Hamburg Regieschule 2009. Ook maakte ze voor het Over 't IJ Festival de voorstelling *The Old Man and the Sea*.